

У затінку земної жінки
Олена Печорна

Ще місяць тому Жанна працювала журналісткою у столичному глянцевому журналі. Та через фінансові труднощі вони з чоловіком вимушені були переїхати у село, до батьків Миколи. Чоловік швидко освоївся, з головою пірнув у роботу місцевої громади. Жанна ж почувалася чужинкою, що лишилася сам на сам із власними сумнівами. Раптова пропозиція та можливість заробити приводить Жанну в невеличке село Горбове. Багато років тому доля привела сюди ще одну жінку. Тоді, у спалахах Першої світової, уроджена австрійка Франциска закохалася в українського полоненого Захара і згодом вирушила разом з ним до далекого чужого краю. Як виявилось, назустріч пеклу Другої світової та нелюдським випробуванням, що ляжуть на плечі тендітної жінки, матері чотирьох дітей. А одного дня ця чужинка, «німка», стане спасителькою та берегинею Горбового...

Чи допоможе Жанні історія незламної і чуйної Франциски вийти на світло із затінку власних сумнівів? Щоб не опустити руки та знайти оте загадкове жіноче щастя, про яке мріє кожна земна жінка...

У форматі PDF A4 збережений видавничий макет книги. (В формате PDF A4 сохранен издательский макет книги.)

Олена Печорна

У затінку земної жінки

© Сердюк О. В., 2021

© Depositphotos / korobkova, обкладинка, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

Полудень. Сонце дістається найвищій точки альпійського безмежжя і зачудовано спинається, роздивляючись пологливі тіні десь глибоко внизу. Довгі ряди виноградників

розкреслюють схили, і згори ця картинка чимось нагадує велетенський лист-зізнання. Нижче гріються дахи ошатних будиночків. Їхні завітчані вікна тішаються різнобарв'ям, ніби райдугу в горщики спіймали. Біжить удалеч дорога, розгойдується з боку в бік, тоншає, стікається і зрештою губиться в смарагдовій безвісті. Тихо. Так тихо, що, здається, чути, як перемовляється з вічністю молодий вітер.

На цій думці дівчина, котра чомусь лежить на землі, замріяно всміхається, розплющує очі й одразу ж мружиться. Сонце скрізь. Проміння витанцьовує серед виноградного листу, бавлячись, рветься на яскраві клапти, гріє землю, і та неквапом вагітніє ним і камінням. Гостя відчуває тепло спиною, дрібні камінчики муляють, нагадуючи, що простирадло, завбачливо розстелене долі, уже стареньке й місцями протерте. Але їй байдуже. Їй подобається цей чудний ритуал, такий дитинно-наївний і, здавалось би, позбавлений жодного сенсу. Щороку у свій день народження вона приходить сюди, аби відчути життя сповна...

– Ш-ш-ш-ш-ш-ш... – Вітер пустотливо куйовдить чорняве волосся, лоскоче високе чоло й нашіптує велику-велику таємницю, що серпень у лабіринті літа застряг, а вона сміється і грайливо загинає пальці.

– Так-так, зачекай. Перше серпня, друге, третє, четверте, п'яте, шосте, сьоме, восьме, дев'яте... Дев'яте. Ти чуєш, сьогодні дев'яте...

– Ш-ш-ш-ш-ш...

Іменинниця підхоплюється, хутко скидає сандалі, одну, потім другу, і обережно, щоб не порушити серцебиття кам'яного велетня, іде вглиб лабіринту. Чи то не лабіринт зовсім, а виноградник? Неважливо. Важливо, що в грудях лоскотно й хороше, серце-метелик ось-ось розправить крила й злетить увись – до всесильного полудневого сонця, неозорого неба та любові, котра не має початку й не має кінця.

– Франциско... Франциско...

Красуня озирається. Несподівана радість і сум'яття уміщаються в карих очах, однак є в них ще щось. Щось... незбагненно-прекрасне. Чому нема ні пояснення, ні доведення, ані виміру. Є лише одне-єдине знання:

в затінку жінки земної

цієї короткої миті

всенький світ умістився...

Передзим'я

Дріт натягнутий, як струна,

Я з жердиною без страхівки

Балансую... Іду життям...

В серці віра – ото і тільки.

Без страху вже, бо він утік,

Коли вздрів те бажання жити.

Тільки біль підморгнув услід,

Лиш би втриматись, не завити...

Світ хитається, гамір, шал,

Регіт натовпу, що невміло

Ставлю кроки – не так, не сям,

Не туди вигинаю тіло...

Я не бачу їх – висота,

Вуха хмарами позакладало.

Step by step... Бог мене веде,

То хіба уже цього мало?!

Оксана Кузів. Step by step[1 - Крок за кроком (англ.). – Авт.]

Чернігівська осінь замішувала в низьких купчастих хмарах перший сніг і супилася, мов норовлива жінка. Таки зарано, ой зарано для першого снігу, а що поробиш? Літо, котре звалося бабиним і ще вчора здавалось нескінченним, бігло вслід за сріблястим «лексусом», що рухався в протилежному від Чернігова напрямку. Котився спокійно й

розмірено, якимось навіть меланхолійно. У полях по обидва боки дороги куйовдилося тонесеньке павутиння, поодинокі дерева на узбіччях спалахували багрянцем і швидко гаснули десь позаду.

На передньому сидінні поряд з водієм спостерігала за агонією літа Жанна Валеріївна Коломієць, ще кілька тижнів тому талановита, успішна, а найголовніше – перспективна журналістка столичного глянцю, а нині... Ким вона була зараз, жінка воліла не замислюватися, тому їхала тиха й небагатослівна. Місцевий підприємець, а zarazом громадський діяч Володимир Діденко розмовами не обтяжував, лиш раз по раз кидав короткі погляди й перемикав радіостанції, доки не спіймав потрібну.

«Така, як ти, буває раз на все життя... і то із неба...» Пісня линула з динаміків безперешкодно, наповнюючи думки подвійним сенсом. «Така, як ти, один лиш раз на все життя... Не вистачає каяття, коли без тебе я...»

Пасажирка мимоволі зіщулилася, коли надридне «я», вочевидь, різонуло по живому. Боляче. І як недоречно боляче. Спробувала приховати розбурхані емоції за усмішкою, однак це вийшло настільки недолуго, що мусила поспіхом відвертатися, упершись чолом у бічне скло. Щоправда, досвідчений чоловік зробив вигляд, що не помічає, завбачливо всміхнувся і потягнувся за телефоном.

– Жанно Валеріївно, перепрошую, маю зробити дзвінок. Ви дозволите?

Кивнула поспіхом, голос зрадницьки затремтів:

– Авжеж...

Відчувала, що телефонний дзвінок був лише приводом, проте за цих обставин зголосилась би на що завгодно, аби лиш їй дали спокій.

– Алло, Віталійовичу, день добрий. – Діденко нарочито говорив бадьоро й задьористо. – Наша домовленість лишається в силі? Так, маємо встигнути. Сушарки працюють на повну потужність, тому... Як цього понеділка? Не люблю я понеділків, ти ж мене знаєш... Ну вредний Володимир Діденко, вредний. А що поробиш? Зіночка моя? О, вона...

Жанна інстинктивно перевела погляд на чоловіка, коли в голосі забриніла... раптова, геть неочікувана й така недоречна в діловій розмові ніжність...

– Зіна – свята жінка, Петю, свята. Інша б на її місці давно втекла.

Краще б він цього не говорив, а їй не треба було слухати. Чомусь одразу пригадалися касети, оті колишні-колишні, плівку яких магнітофон міг «зажувати». От її зараз і жувало... Але справжню плівку можна було дістати вчасно, настроювати на олівець чи

ручку й відмотати. І все дивовижним чином налагоджувалося, пісня звучала заново.

– Ех, Петю, Петю, не знаєш ти жінок. Це такі створіння... Можеш життя прожити, як то кажуть, і в горі, і в радості, а потім одного дня хоп – і сюрприз. Як не твоя. Щось я, друже, розбалакався не на жарт, а в мене ж гостя. Своім вітання передавай. Так, на зв'язку. Бувай.

Проникливі чоловічі очі неначе запитували: «Чи полегшало?»

– Жанночко, тепер я цілком і повністю до ваших послуг. Ми, до речі, майже на місці. Можна сказати, домчали. Праворуч знак, бачите?

Кивнула, перевела погляд на темряву, що виснула на горизонті й розросталася навсбіч. На тлі грозового неба й справді проступав знак. Такі встановлюють на в'їзді до населених пунктів. Жанна бачила схожі й бачила по-справжньому своєрідні, якщо не сказати «ексклюзивні». Швидко пробіглася літерами згори вниз – Горбове[2 - Сучасна назва села в Чернігівській області. Давніша – Горбів. У тексті вжито обидва варіанти залежно від часу описуваних подій. – Ред.]. Ну от, таки на місці.

– А село, до речі, Жанно Валеріївно, з історією. Кажуть, перше поселення тут виникло ще в 1567 році поблизу могутнього листяного лісу. Ця місцевість тоді мала назву Горбов бор. Красиво, правда ж? А вже 1861 року в Горбові жило 1800 душ. Хоча вам, столичній пані, ці цифри, мабуть, смішними здаються. Ніби в інший вимір потрапили?

– Ну що ви... До паралельного світу далекувато. – Вона навіть встигла всміхнутися. Так, з отією самою дурнуватою усмішкою на обличчі й збагнула, що повітря в салоні стає якимось драглистим – ні вдихнути, ні видихнути. Жінка ще спробувала розцібнути гудзик на плетеній кофті, але одурманлива млість уже повзла тілом, дзвеніло у вухах, перед очима вистрибували цяточки, а потім дорога різко гойдулася вбік. Останнє, що пам'ятала, – тягучий чоловічий голос та окремі слова, що ніби прориваються крізь невидиму перепону.

– Жанно... Жанно Валеріївно, що з вами? Вам погано? Ви мене чуєте, Жанно...

Уже не чула, не бачила, не розуміла й не відчувала себе. Чудернацьке відчуття падіння в невагомість. Суцільна та безмежна, неозора пустка. А потім холод. Хтось ляскає мокрим долонями по щоках і гучно дихає в дикий пустці. Господи, чому так холодно? Холодно й темно. Повільно розплющила повіки. Студене повітря безперешкодно проривалося до салону автомобіля крізь відчинені дверцята й розтрушувало чудернацькі білі цяточки, що миттєво танули. Невже сніг? Так ще ж учора ніби літо було...

– Жанно! Слава Богу! Що ж ви мене так лякаєте, ну?

А й справді, крихітні, такі дрібні-дрібнюсінькі сніжинки осідали прямісінько на сиву бороду Діденка.

– Усе добре, Володимире Семеновичу. Правда. Уже минулося, – силувалася так-сяк усміхнутись, проте виходило не вельми переконливо. Стурбований чоловік супився, зітхав, ойкав, скрушно прицмокував язиком, а потім життєвий досвід, вочевидь, таки підказав, що й до чого:

– Ай-ай-ай, Жанночко, що ж ви не попередили старого діда? Я б тихіше їхав. Вам уже краще? – Принциповий підприємець зараз більше нагадував турботливу квочку. – Та я б і не наполягав, коли б знав. Господи, знайшлися б люди... Жанно, ви не подумайте. І знайдуться. Може, ну його, оте замовлення? Вам би поберегтися треба.

Квапливо хитнула головою, боячись, що очі видадуть хвилювання.

– Ні, Володимире Семеновичу, страшенно не люблю нерозпочатих справ.

Помітив, може, навіть зрозумів, що й до чого, однак вигляду не подав. Проникливі люди, коли треба, знання при собі лишають. Щоправда, подивився на неї вже якимось інакше, либонь, по-батьківськи, чи що? Бо з гіркотою...

– Ну от. Шостий десяток на світі живу, а вас, жінок, зрозуміти не можу. Та й хто зрозуміє? Ой, заждіть, у мене ж десь тут хустина тепла була. Дружина, знаєте, усе зі спиною мучиться. Ось так... Тепліше, правда?

Кивала, щільніше загортаючись у вовняну хустку.

– А онде й кладовище праворуч. Бачите? Нас там уже ждуть...

* * *

Наступного ранку прокинулася від крику й злякано скочила з ліжка. Хтось із дітей плаче. Правда, незвично так, ніби з давнього минулого. Прислухалась, але плач долинав знадвору. Надокучливий, вередливий, він раз по раз збовтував тишу, аж доки Жанна не зрозуміла, що це верещить сусідська коза.

– А щоб тебе... – Жінка впала на ліжко й затулила долонями лице.

Десь поряд, мабуть на столі, цокотів будильник. Древній-древній, вона чомусь думала, що таких уже давно ніде немає, а виявляється, дарма. Монотонне й розмірене цокотіння «круглого звіра» неначе гвіздки заганяло:

– Вста-вай, вста-вай, вста-вай...

Жанна затулила вуха й відвернулася до стіни, упершись обличчям у ворс килима. Прокляття. І чому його досі звідси не зняли? Висить, мабуть, з радянських часів, ще й, либонь, досі фотографуються на тлі цього чуда. Хоча кому тут фотографуватися? Мо?, свекрам? Підвела очі до стелі, а там – сотні, якщо не тисячі, дрібнесеньких тріщин. І вздовж біжать, і впоперек, нагадуючи зморшки епохи, котра свій довічний термін чомусь одбуває в цих стінах. Та й хіба лише в цих? От питається, що Жанна тут загубила?

Вона ніколи не любила гостювати у свекрів. Ні-ко-ли. З перших днів стосунків з Максимом вони якось виокремились, чи то пак відкололися від сільського раю. Приїздили – так, проте рідко. Пенязівка для Жанни стала уособленням краю світу, її персонального. І хоч село розміщувалося поблизу районного центру, ця обставина мало чим допомагала в тривалій та незворотній агонії вимирання. Нині тут лишилися, як кажуть місцеві, «щитані» хати, у яких дух людський жевріє. Глушина дика, ледь не первозданна. Принаймні після гамірливого Подолу Жанні здається, що людство просто вимерло, щезло.

– Ме-е-е... Ме-е-е...

– Та замовкнеш ти сьогодні...

– Ме-е-е-е...

Жінка зітхнула й сіла, спустивши босі ступні на дерев'яну долівку. У щілинах між мостинами вільно гуляли протяги. Ну от, зате килими на стінах висять. Встромила ноги в столичні капці, накинула халат на плечі, підвелася і підійшла до вікна. Не так старий, як бувалий будинок дивився вікнами в сад, а там жовтень натхненно золотив верхівки яблунь. Жанна навіть спробувала заплющити очі й вдихнути оту неозору позолоту, коли тієї самої миті з господарського двору почулися дзенькання відер, голодне рохкання і сердиті хазяйські погрози:

– А щоб тебе, Борько. Відійди. Відійди – кажу! А то заріжу к такій матері.

Вочевидь, свекор годує хазяйство запізно, адже свекруха, учувши симфонію ранкової трапези, кричить з городу:

– Василю, де оце ти валандався? Поможи картоплю перенести. Скільки тим сіткам на сонці пектися?

– А скільки треба, стільки й будуть стояти. Піду зараз карасів чистити. Там, мо?, на дві пательні буде. Чуеш, Галю? Риби хочу.

– Картоплю перенеси, кажу.

– Та щас.

Жанна відвернулася, наче їй хто під дих дав, коли того найменше чекала. Це тобі, дівонько, не твоя комфортабельна орендована квартира на Подолі. Ласкаво просимо в Пенязівку. Тутечки і «йога» своя, і ритуали, і сніданки, і медитації. Жінка озирнулася так, ніби могла розгледіти щось інше, приміром станцію метро «Поштова площа», до якої десять хвилин пішки, натомість погляд спіткнувся об шматок обвислих шпалер у кутку. Звичайнісіньких паперових шпалер, найдешевших. Колись вони, мабуть, були красивого блакитного кольору, а зараз... Нині це видовище більше нагадувало велетенський знак оклику в кінці речення. Мовляв, ускочила ти, Жанночко, по самі вуха. Гепнеться на голову оте брудне й геть вицвіле «небо», ще трошечки – і гепнеться. Принаймні голову мимоволі, але постійно хочеться увібрати в плечі. Та кого вона намагається обдурити? Утекти хочеться звідсіля якнайдалі.

Жанна навіть ступає крок – один-другий-третій, однак повертається чомусь до дивана під стіною. Стягує ковдру, швидко ховає в шафу подушки й постіль, рвучко сіпає половинку – і диван складається, наче зойкає. Жінка застеляє бідолаху квітчастим пледом і зиркає на годинник – дев'ята. Уже дев'ята. Що ж, у дітей, вочевидь, добігає перший урок. Про дітей думати найскладніше, тому Жанна старається відігнати ці думки якнайдалі. Мовляв, школа та й школа, Куликівка, звісно, не столична гімназія, це зрозуміло, от тільки що тепер удієш? Мусили. Головне – не застрягнути в цьому «музеї» назавжди. Вони не затримуються. Усе буде добре. Буде. Треба лиш трошечки зачекати, зовсім трошечки...

На цій думці магія ранку з обов'язковим позитивним мисленням спіткнулися, як то кажуть, з розгону. Жанна тихенько сіла на вже зібраний диван, підібгала ноги під себе, як робила це давно-давно, ще дівчатком, і заплющила очі – the end.

– Галино, так ти йдеш рибу смажити чи ні? Я карасів хочу! – почулось із стареньких облущених сіней, а важкі кирзові чоботи тупотіли так голосно, наче це вони зголодніли. Свекруха мусила облишити перебирання картоплі й таки піти до чоловіка. Чи до карасів? Стежка тулиться до вікон їхньої тимчасової спальні, тому в прочинену квартиру заповзає жіноче сичання:

– А щоб тебе... І де ти взявся на мою голову, тригладітор...

Жанні хочеться затулити вуха та вимкнути цей недолугий ранок, натомість жінка скручується калачиком і робиться маленькою-маленькою, майже непомітною, ніби й немає її і ніколи не було. Свекри гомонять на кухні, шкварчить олія, будинком розтікається запах смаженої риби – огидний до одуріння, а запитання лізуть з усіх щілин:

– Невістка досі не виходила? Ото ще городська цяця. Могла б і вона риби підсмажити.

– Погано їй, хіба не бачиш? Хоч би знову в больницу не заgrimіла. Усе в тому Києві спустили, за душею ні копійки. А за що лікуватись?

– Не, добрі карасики, Галько, аж солодкі. Мо?, піти покликати, га? Хай би посмакувала.

– Сама вийде. А як спить? – Свекруха совала чавунки до печі, лаштуючи борщ на вечерю. Окрім запаху смаженої риби, виразно потягло вареною капустою. Треба віддати господині належне – Галина Іванівна дбала про всіх, як могла: і приготувати встигала, і так-сяк прибрати, ще й машину пральну витягла в сад, щоб невістка не гнулася над тазиками.

– Еге, так вона й до обіду спати буде.

– Що ти розумієш! Цілу ніч вовтузилася, видно, погано було. А вранці Максима з дітьми провела й така зелена зробилася, така ніяка. Страшно дивитись.

Свекор смачно прицмокнув.

– Видно, слабії баби в Києві тому, Галю. Непутьові. Прийдеться нашому синку на своєму горбі сім'ю тягнути.

– Спасибі Богу, що хоч Мишко Прокопенко Максима в адміністрацію пристроїв. У тій... Як її, Васю?

– Об'єднаній територіальній громаді. О-те-ге.

– Еге. Те-ге. Бо що з Києва того? – бубоніла свекруха, ніби «Отче наш» читала. – Дорого – страшно. Таксуй не таксуй, а оренда квартири ой кусається. І журналістом поспробуй зароби. Як де краще платять, так все зайнято. А тут як-не-як перший заступник голови. Ще б невісточку кудись пристроїти хоч ненадовго. Щоб як у людей.

Двері до першої кімнати, а заразом ідальні та кухні, легесенько, ніби ненароком, смикнув протяг, за сусідським парканом, мабуть, усоте за ранок заверещала коза, а свекор, простий сільський чоловік, не довго думаючи, виплюнув кістки прями́сінько в миску:

– Щас... Кому отутечки, Галько, оті писаки потрібні? Хай пише тепер про корів і свиней. Ги-ги. Іч, як складно вийшло. А головне – чиста правда. Од Києва одскочила й зразу ж всралась.

– Цить ти, дурень старий. Їж давай і будемо картоплю перебрану в погріб опускати. Максим казав, що в інтернеті їхньому морози намальовані. А мо? ж, таки до вечора вправимось.

Коли хряснули входні двері, нею опанувало відчуття, ніби поміі підступили під самісіньке горло й вона от-от ними захлине́ться. Ще місяць тому Жанна подібного не подарувала б,

натомість влаштувала б показовий виступ про свою – і лише свою! – історію успіху, що ого-го. Бо чого досяг їхній синок у Києві, а що встигла реалізувати вона? Про корів і свиней, кажете? Що ж, про корів і свиней. Жінка рвучко підвелася, рішуче підійшла до трюмо, яке хтось колись поставив у куток, смикнула штору вбік, і сонячне проміння миттю наповнило кімнатку, вихопивши із сутінків знайомий силует.

– А тепер, Жанно Валеріївно Коломієць, розкажи, хто ти є?

Жінка у відображенні дивилася прямисінько в очі – прискіпливо, з викликом. Мовляв, оце і все, що лишилося від тебе колишньої? Ану ж бо, будь чесною бодай сама із собою. Як таких називають? Як? Старородящая? Спересердя вхопила гребінець, аби хоч щось хоч якось привести до ладу. Волосся завжди було її окрасою, однак цієї миті стильна зачіска нагадувала скуйовджене кубло. Ще трохи – і сивина засвітиться. А довкола очей що за павутиння? Вказівними пальцями натягнула шкіру, спробувала всміхнутись – і сахнулась. Обережно, так, ніби могло струмом ударити, поклала долоні на ледь-ледь округлий животик. Пальці зрадницьки тремтіли. Повернулася вліво, вправо... Рожевий атлас підкреслював опуклість ліній і здавався таким недоречним у цих стінах: чудернацька забаганка столичної цяці... і не більше.

– Так, Жанночко, так. Ти тут чужа... І ніколи своєю не станеш. – Жінка мимоволі вирівняла спину й розправила плечі. – От і добре. Про корів і свиней? Значить, буде і про корів, і про свиней.

– Ме-ме-ме... – наче відчула, бо верещала, аж заходилася сусідська коза, дерлася на огорожу й уперто сіпала ціпок. Однак Жанна того вже не чула, натомість дістала із шухляди старенький ноутбук, підсунула ближче стілець, поспіхом сіла й зиркнула спідлоба на будильник.

– Нічого-нічого. Для початку вистачить і двох годин... Ось так. Дванадцята нуль-нуль. Ти продзвениш опівдні.

За мить стрілка курсору спіймала папку з короткою назвою «Книга», два легенькі натискання – і на весь робочий стіл вигулькує могильний надгробок. Нічого особливого. Ніби. Звичайне «робоче» фото з тих, котрі звикла робити, збираючи матеріали для чергового проекту, адже потім значно легше «оживляти» картинку в пам'яті. От і зараз схилилась і придивилась уважніше. Осінь. Це помітно, бо в небі народжується перший сніг. А внизу, біля самісінької землі, плететься барвінок. Зелений, кучерявий, він тягнеться на могилу, котра нічим не вирізняється з-поміж інших. Прямі лінії, камінь сірого кольору, здається, не мармур. Чорний прямокутник посередині, а в ньому – жіноче обличчя й напис «Пономаренко Франциска Францівна». Нижче цифри, у які вмістилося життя. 9.08.1895—7.10.1980.

Жанна заплющує очі, мить сидить у суцільній тиші, бо навіть сусідська коза замовкає,

упокорена таїнством небаченого досі дійства. Затим жінка розплющує повіки, голосно видихає, так, ніби з повітрям вивільняє внутрішню тривогу, страх, розчарування, біль, образ, усміхається незнайомці й з надією, адже, окрім неї, уже нічого не лишилося, шепоче:

– Ну от. Час починати знайомство... Найзагадковіше знайомство в часі.

Чужинка

Іди зі мною через три світи —

Крізь небо, пекло і шляхи безкраї...

Моєму серцю снишся тільки ти...

Нам болісно далеко ще до Раю...

Хай сотні фраз, що спляють дотла

Не розірвуть тонкий зв'язок між нами...

Так хочеться безмежного тепла...

Ми стоїмо, розвіяні вітрами...

Між небом і землею — я і ти...

Дві постаті, два грішники, дві муки...

Навік з тобою... Через всі світи,

Ніколи не роз'єднуючи руки...

Марина Лапай

Горизонтом ширилась і розтікалась велетенська чорнильна пляма такого пронизливого фіолетового забарвлення, що вишні, які саме стояли у цвіту, бентежно тулилися до тинів. Здавалося, що в небесній канцелярії планували зробити запис, але ненароком, а може, і навмисно перекинули чорнильницю — і зародилася гроза. Їй судилося стати першою

навесні 1923-го, однак саме тією грозою зустрічала чужа й незвідана країна австрійську піддану Франциску, у дівоцтві – Цайтлер, нині – Пономаренко. Не дивно, що жінка вдивлялась у далеч з осторогою і виразним передчуттям лиха. Тривожила гостю незвична дика тиша, ота коротка, швидкоплинна мить повного затишшя перед бурею. І в цій тиші дитячий голосок довірливо запитував:

– Тату... Таточку, це вже твій дім? Твій?

Франциска Францівна Пономаренко. 1920 рік

Жінка скинула погляд на чоловіка, у якого, здавалося, знала кожну рисочку, лінію і навіть порух брів. Коли він бентежився, хвилювався чи розчулювався, то мимоволі мружив очі, наче обрізав картинку світу до найсуттєвішого, найнайголовнішого. Ось і зараз Франциска впізнавала погляд, щоправда, нині ці найрідніші очі ховали щось таке... геть невідане досі. Певно, якби щастя могло боліти, то це було саме воно.

– Тату, ми вже приїхали, правда? – не вгавала потішна, допитлива Фанечка. Уже пів року, як вона навчилася розмовляти, і тепер дорослі мали з тим неабиякий клопіт, адже мала не вмовкала ні на мить. От і зараз старші брат із сестрою позатихали, стомлені довгою дорогою, а Фаня тулилася до тата й зрештою відволікла його, бо Захар усміхнувся до дитини змовницьки, умить підхопив і підкинув угору. Дівчинка зайшлася радісним сміхом.

– Так, доню, це мій дім. Село Горбів. Подобається?

Дитина кліпала оченятами й довірливо кивала, бо в три рочки тобі подобається весь світ, аби лиш батьки були поруч. Захар опустил Фаню й одразу ж широко-широко розкинув руки для інших двох.

– Ану ж бо, Іване, Марійко, ходіть до тата на руки.

Захар Васильович Пономаренко. 1920 рік

Франциска дивилась, як поспішають до батька найстарший Іванко й середня донечка

Марія. Ще сонні після гойдання на підводі, вони тягнулися до Захара, не розуміючи як слід, що відбувається і де вони опинились. Чоловік пригорнув їх до себе, підвівся і випростався на повен зріст, дивився на дорогу, що вела до рідного села, і не йняв віри. Здавалося, що роки служби в царській армії, полону та подальшого життя в чужій країні розвіялися, наче й не було їх. А скільки разів у нав'язливих нічних сновидіннях він бачив ось цю дорогу... Не злічити. І щоразу прокидався в холодному поту, душив крик та міг аж до ранку лежати, адже жодного разу її так і не здолав. І ось... шлях тулиться до ніг, наче вірний пес, що все життя чекав на його повернення.

— Франциско, ходімо. Здається, на дощ збирається...

Жінка згідливо кивнула, бо переймалася, що весняна злива застане їх у дорозі та змочить до нитки, проте водночас інтуїтивно, якимось незбагненим чином відчувала, що чоловіку потрібен час для усвідомлення. Так буває, коли чекав на щось так довго, самовіддано й натхненно, що вже не знаєш, як це... не чекати...

Однак злива не жінка. Ось перші краплі вдарились об землю, а за мить небо спускалося додолу нестримними потоками води. Коли ж серце чорнильної плями розпорола траєкторія блискавки, від обрію до обрію покотився гуркіт стихії, розбудженої та розбурханої у своєму дикому шаленстві.

— Матінко Божа, — вражено прошепотіла Франциска й чимдуж кинулася до підводи. Дорослі садовили дітей на воза, кутали їх у ковдри, котрі придбали в подарунок для української рідні. Василь, високий худорлявий чоловік, що зголосився підвезти їх з вантажем до села, убрав голову в плечі й ошелешено гиготів:

— Оце зустрічає вас Горбів, рідна сторона, оце і я понімаю. Видно, вельми скучило! Та сідайте швиденько, Ф... Фран... — а далі й забув як, ще якби не гроза, може, і згадав би, а так... Сплюнув і пробубнів собі під носа: — Німка.

Франциска назавжди запам'ятала, як, в'їжджаючи в Горбів, заплющувала очі й молилася Матінці Божій, щоб подорож на батьківщину її чоловіка минула в добрі та злагоді. Але серце хіба обдуриш — воно скимліло в грудях, тоді як жіноче ество, котре скоріш відчуває, аніж розуміє, уже знало: не до добра ця гроза, поганий знак. Ошелешена й схвильована, жінка тулила до себе дітей і ревно молилась. Отак з молитвою на вустах і громовицями в піднебессі заіхала до українського села на Чернігівщині та, котрій судилося стати його берегинею.

* * *

Пізнім вечором Жанна купала Варвару в тазику, який поставила в центрі кімнати, попередньо застеливши підлогу клейонкою. Черпала ківшиком нагріту воду із цинкового

відра й лила донечці на голову, худенькі плечі, спину, повертала лицем до себе та змивала пахучу мильну піну із животика, почуваячись геть безпорадною, залежною від умов – чи то від умовностей – нового побуту. За кілька тижнів вона встигла зненавидіти осінь у Пенязівці. Бо за що її було любити?

Сутеніло рано, дітей привозили зі школи затемна, добре, що виручала група подовженого дня. Вечеряли по черзі: спершу годували малих, затим до столу сідали свекри. Жанна зазвичай перехоплювала щось нашвидкуруч, могла доісти після котрогось із дітей, так і не дочекавшись чоловіка з роботи. Потім овальний і доволі великий стіл (це, до речі, єдина річ, яка їй тут подобалася) ретельно протирали, Варя несла ранець, діставала зошити й підручники, дід становив онучці настільну лампу, і отак вона вчилася. У другій кімнаті, що стала спальнею і для них із чоловіком, і для дітей, теж стояв стіл, однак його одноосібно займав шестикласник Ваня. Син якраз увійшов у той непростий вік, коли особистий простір ототожнювався зі свободою, тому вперто й затято виживав сестру, доки вона сама не попросила вчити уроки в іншій кімнаті. По завершенні ери під назвою «Письмові завдання» починався ритуал вечірнього купання.

– Мам...

Жанна відволіклась і подивилася на дочку. Варя стояла в тазику й мружилася під струменем води.

– Що, доцю?

– А я отримала дванадцять за твір. Пам'ятаєш, про осінній сад? Це ще минулого тижня було... У п'ятницю. Тому ти й не помітила оцінки в щоденнику.

– Правда? – перепитала, здивована, що дочка не похвалилась, як тільки повернулася додому. Варя зазвичай ділилась усім й одразу. Відкрита й щира дівчинка не вміла ховати почуття в собі.

– Моя розумниця, – усміхнулась і мимоволі пригадала її трирічною. Ванна, до країв наповнена пінкою, у дитячих рученятах гумове качатко. Його подарували колеги з редакції одразу після Вариного народження. Зараз донечці сім, виповнилось у вересні, вона перейшла до другого «нушівського» класу, любить читати, пише твори, а купається у звичайному емальованому тазику. Що ж, вочевидь, саме так виглядає їхнє з Максимом фіаско.

– Мам...

Жанна розсіяно кивнула.

– А Валентина Іванівна сказала, що моя англійська без-до-ган-на. – Дочка спробувала

навіть передати інтонацію вчительки, старанно промовляючи останнє слово по складах, і Жанна нарешті здогадалася, що її дівчинка, як уміє, намагається втішити маму. Збирає хороші новини про свої дитячі успіхи й намагається бодай якось поліпшити настрій, коли опиняється сам на сам.

– Авжеж, мое сонечко. Хто б сумнівався. Треба татові сказати, щоб підшукав у Куликівці репетитора. І братові теж. Йому б ще математику підтягнути.

Варя миттю протерла очі.

– Так тато ж математику добре знає.

– У тата, доцю, зараз багато роботи. Дуже багато. Іване! Ваньку, ходи-но сюди, будеш митися, доки вода тепла.

– Зараз, – озивається з першої кімнати невдоволено. Із сином усе складніше. Воно зрозуміло чому. Йому дванадцять, пішов тринадцятий. Ванько помітно підріс за літо, витягнувся та схуд, а вона все ніяк не звикне до його нової статури... і звичок. Та і як призвичаїтись, коли веселун та реготун Ванюшка воліє лишитися на самоті, встановлює кордони й не поспішає ділитися будь-чим, як робив завше? Це так, ніби її вагітність та вимушений переїзд якщо не обірвали незримий зв'язок між ними, то суттєво його ослабили. Ось, будь ласка, зазирнув і мовчки став у порозі.

– Синку, поклич діда. Треба воду винести.

Насупився, підійшов, вилив воду в порожнє відро й демонстративно поніс до дверей, помітно нахилиючись, бо ж таки заважке. Проте Жанна змовчала, зачіпати не стала, одягнула Варюшу й вивела до першої кімнати, де вже лаштувалися до сну свекри. Сільські люди звикли лягати рано та прокидатися вдосвіта. Цей ритм диктувала нескінченна вервечка клопотів, однак зараз подружжя мусило підлаштовуватися і зважати на дітей та онуків, через те Жанна почувалася зайвою. Бачила, як Галина Іванівна позирала на годинник, чула зітхання і розуміла причину. Ота «причина» і їй спокій виїла, пекла образою та жалістю до себе – самотньою, вагітною і, здавалося, геть непотрібною... йому.

Чоловік укотре затримувався допізна. Як би страшно це не було визнавати, проте Максим майже не буває вдома. Зранку іде, а повертається... хіба переночувати. Інакше й не скажеш. Он Василь Петрович уже куняє на стільці, бо навіть обов'язковий випуск ТСН пів години як закінчився. Максима й досі нема. Потягнулася до мобільного – ані дзвінка, ані повідомлення.

– Зайнятий, видно. У них там завтра сесія... – заспокоює свекруха чи то себе, чи її.

– Мабуть. Варюш, зараз Ваня домиється, і в ліжечко пора.

У дитячих очах душа навстіж.

– А татко?

– Що тато? Уранці прокинешся і побачитеся, – відповідала безтурботно-радісно, благо, що професія навчила балаканини, однак сину того не ризикує говорити. Ваня і не питає. Підлітки не запитують, не розповідають і не цікавляться, аж доки якоїсь хвилини не втнуть таке, що стовідсотково приверне увагу дорослих. Вечір тим часом глибшав, натягуючи темінь під вікна, вогко дихав посеред голого саду, шарудів гілкою білого наливу. За пів години в першій кімнаті затишли свекри, а «дитячий» диван, адже на ньому спали діти, відскрипів та відойкав.

– Вань, а як твої справи в школі? – прошепотіла в темряві, коли Варя мирно сопіла на своїй половині. Син мовчав. Жанна терпляче чекала, сподіваючись, що її хлопчик таки визирне з-під захисних обладунків. Не діждавшись відповіді, ніжно торкнулася плеча, вкрила ковдрою і поцілувала в щоку, тішачись, що не відсахнувся, не смикнувся і не втік, мов ошпарений.

– Вань...

– Мам, лягай. Я спати хочу.

– Спи. Я вже тата... дочекаюсь...

Розвернувся до стіни й буцнув коліном об килим. Маленький дорослий мужчина. Жанна ще трохи постояла, дослухаючись до знайомого й такого рідного-рідного дихання. Інстинктивно поклала долоню на живіт, провела по випуклості, яку стороннє око навіть не помітить, зітхнула й навшпиньки підійшла до столу. Відсунула вбік стосик підручників, тихесенько, щоб не штурхнути ніжками об підлогу, підсунула стільчик, сіла. Поряд, нагадуючи про реальність, кавкнув мобільний – повідомлення у вайбері: «Жанночко, вибач, аврал. Ночуватиму в Мишка Прокопенка, бо вирватися – ніяк. Завтра про все розповім. Цілую».

Жанна перечитала ще раз. Завтра, значить. Що ж, завтра – то й завтра. Увімкнула ноутбук і зітхнула:

– Як же я тебе розумію... Франциско Францівно... Пономаренко.

* * *

Найцікавішою забавкою для дітей стала піч, звичайна українська піч із комином. Господиня

оселі Горпина Іванівна Пономаренко позирала на заморських унучат, що грілися на теплому черені й цокотіли між собою якоюсь чудною мовою, зітхала розчулено й потай утирала непрохані сльози краєчком вишитого фартуха.

Франциска запам'ятала матір Захара за отим вишитим фартухом. Тканина темна, і квіточки на ній барвисті стрічечками. Що ще на ній було, уже й не пригадає, а от руки, руки, якими сина обіймала-голубила-пестила, їх наче не пара була – десятки. Як угледіла мати сина, бліда зробилася, мов піч, яку перед Пасхою якраз охайненько підбілили, стояла біля неї непорушно, у грудях оніміло й заціпеніло все – ні вдихнути, ні видихнути, а потім... Плач стояв такий – на весь куток. Сусіди позбігалися. Думали, що біда, аж радість така, що й словами не описати, хіба голосити: син, синочок, Захар, слідочок якого вже й загув за стільки-то років, вернувся! Он який – чепурний, ошатний і статний. Ще ж і не сам – із сім'єю. А діточки які гарнесенькі, а які чудні, змокли, пташенятка, то Горпина ж їх зразу й на піч витоплена. І все – пропала, нема їй ні дня, ні години, роботи нема аніякісінької – ото б тільки сиділа й на сина дивилася, дивилася, не кліпаючи, кожну рисочку, складочку й волосиночку поглядом убирала.

Франциска споглядала ту радість світлу, те щастя неосяжне й собі сльози ховала. За час подружнього життя рідну мову чоловіка якщо не вивчила, то більш-менш розуміла. І оте її «синок, синочок» просто в серце поцілило. Дякувати Богу, що вони таки зважилися на поїздку. Та й уже могли собі дозволити, бо, як кажуть, упевнено стояли на ногах, мали певні заощадження і статки. Чомусь перед очима враз постала рідна матінка. Барбара. Сердешна, світу за слізьми не бачила, коли вицілювала їх на прощання, пригортала, обіймала, до грудей тулила й плакала, так плакала, наче востаннє бачила. Франциска здригнулась і відігнала подалі важкі думки. Погостюють, познайомляться, натішаться, однією родиною поживуть певний час – та й назад, до Австрії. Там їхнє вогнище сімейне, у просторому кам'яному будинку на другому поверсі ціле крило відведено. Простір, воля, вигоди та затишок, бо кожну дрібничку, річ, колір і запах сама дбайливо вибирала, як і належить жінці.

– А ви... змокли, то на піч... грітися – запрошувала й припрошувала свекруха, ще й руками махала, показуючи, як на ослінчик стати, а звідти й на піч видертися. – Захаре, синку, ти б підсадив... Фра... Фа... Фаню.

Жінка кивала головою, що ні, а господиня розгублено озиралася і ближче до тепла гостю свою садвила. Отак завдяки українській печі Франциска Фанею і стала, а пізніше й прийняла спрощений варіант імені, прийняла покійно й смиренно, як даність. Так само довірливо вслухалась у густий, басистий голос Захарового батька. Василь Петрович Пономаренко примчав одразу ж, як тільки односельці переповіли неждану звістку про повернення сина. Улетів до хати, мокрий, розтривожений, обвів поглядом і видихнув:

– Ну, здрастуй, сину.

Франциска відчула, як біля печі виразно запахло кіньми, лугом, хоч тоді ще не знала того слова, весняними травами та вогкою землею. У Василя Пономаренка руки хіба взимку бували біліші, а з весни й до пізньої осені кожна лінія, зморшка й відмітина мали колір обробленої ним землі. Та і як інакше, коли родина велика, діток Господь дав, мусиш годувати. А загалом це був крутого характеру чоловік, справедливий і суворий. Повернення сина, з яким уже встиг подумки попрощатися, стало дивом його складного, хоча насправді аж надто простого життя.

– Батьку, я ж не сам вернувся. Трое діток. Синок Іван, дві донечки – Марійка і Фаня. Восени ще одне маля з'явиться, так що ви багаті на онуків. А ось це... познайомся, моя дружина Франциска, – і стільки в його голосі бриніло тепла, що навіть суворий Василь Петрович знітився, дивлячись в очі чужинки, яка так неждано-нагадано повернула ім сина.

– Франциска розуміє українську. І трохи говорить.

– Здрастуйте, – привіталася, старанно вимовляючи слово, усміхалася привітно й лагідно, як уміла. Може, ще й тому, що свого батька вже встигла поховати. Австрійського підданого Франца Цайтлера Перша світова війна відзначила важким пораненням ноги, а після того тривала виснажлива хвороба поступово забиравала життя. Тож порядна австрійська дівчина, мешканка містечка Санкт-Маргаретен[3 - У Горбовому вживають назву Святий Маргаретен. Коли в село приїздила австрійська делегація, мешканцям пояснили, що «Санкт» перекладається як «Святий», тому саме цей варіант прижився. – Авт.], що за 17 км від міста Айзенштадт землі Бургенланд, змушена була влаштуватися працювати на завод, аби підтримати сім'ю в непростий час. Там вона й зустріла свого полоненого, свою долю, єдиного й коханого Захара Пономаренка. Тепер же стоїть навпроти його батька й мимоволі, несвідомо й несміливо прагне знайти втрачену батьківську опіку...

– Що ж, здрастуйте, як не жартуєте. Горпино, а Івана сповістили?

З-поміж Пономаренків Захар був найстарший, Володя – найменший, однак між братами завше існував якийсь особливий незримий зв'язок, тісний, ніби прив'язав хто їх один до одного.

– Аякже. Палажка ось-ось підійде, бо Іван у Чернігів поїхав, повернеться, а вдома браток. Ой, святі сили, спасибі тобі, Господи. А онде й Палажка йде! Ой, і малих із собою взяла. Діду, у нас піч замала для онуків. Щастя ж яке! Діждалися.

Той пам'ятний квітневий день, зливами вмитий, таки розпогодився, коли в хату зайшла ще одна невістка, дружина середнього сина Івана. Струнка, дрібненька, не вища за Франциску, – жінки навіть поставою були подібні, – лагідна, з такою світанковою тишею в очах, вона, мабуть, найперша щиро зраділа Францисці. Ніби й не зробила нічого особливого, не сказала, а всміхнулася – і наче від серця відлягло. Франциска обіймала двох темноволосих дівчаток, а ті кліпали зацікавлено й ошелешено, бо звідки ж оцей

дядько взявся? Усю батькову рідню бачили, усіх знають, а звідкіля ось цей узявся? І тіточка в красивому-красивому платті, ще й у таких черевичках? А на печі хто вовтузиться? То Фанечка визирала з-за ріжка подушки, усміхалася безтурботно та змовницьки, бо мала аж дві ляльки двоюрідним сестрам на подарунок.

Оту чудасію, диво дивне, скарб несусвітній дівчатка довірливо тулили батькові в руки, коли той повернувся з міста. Повернувся і ледве встояв на ногах, ошелешений звісткою про повернення брата, а світ... він наче ширшим став. З-поміж усієї рідні Іван завше рівнявся саме на старшого брата, хоч і не демонстрував того напоказ, – більше того, міг навіть наперекір щось утнути, мовляв, ось де я, подивіться. Але коли втратив... це наче втратити осердя, що тримало всю сім'ю вкупі. Зникнення Захара родина й насправду приймала довго й болісно, хоча часи такі були, неначе вихор. Сьогодні в одній державі засинав, завтра в іншій міг прокинутися. Батько твердим зробився, мов камінь, погрубівшав у словах і вчинках, а мати все у вікна визирала. Років зо три. Та як визирала? Душу на шмаття рвала. Ото робить щось, хліб, приміром, учинить, місить тісто, місить, а за мить як зірветься, як побіжить – і до вікна, дивиться, сердешна, виглядає, наче не сина, а Бога жде. Як не старався, як не пробував, але дірку в материнському серці так і не заповнив, собою не затулив. І батька не відігрів. Та що казати... якби не Палажка, одруження і народження донечок, певно, спився б давно. Бо якого лихого мужики спиваються? З горя і безпорадності. Хоч від радості теж хмеліють. Онде й він чарчину перехилив, та й не одну, сидить щасливий і з якогось дива вицілює подаровані дівчаткам цяцьки.

– Бач, е, значить, браток, е. Мамко, батьку, це ж я знову меншеньким зробився, еге?

Урешті... сказано тоді було багато. І переказано. Голосами рідними хата до стелі повнилась. Австрійські онуки тільки головами крутили від одного дядька чи тітки до другого. Хіба ж усіх запам'ятаєш? І лише коли далеко за північ нічна вогка темрява огорнула обійстя Пономаренків, незвіданий світ нарешті прошепотів до стомленої чужинки дорогим серцю голосом:

– Якби хто тільки знав, який я щасливий, Франциско. Спасибі тобі, що погодилась. Скільки житиму – дякувати буду.

Він був удома. Удома. Там, де стіни гріють, а кожна тріщинка знає і пам'ятає більше, ніж люди. Хата раділа тихо, проте, здавалось, навіть стіни тягнулися до сонця – усе вище й вище. Величенька піч цього ранку пишалася собою, як ніколи. На теплому черені солодко сопіли діти, а нижче, на так званому полу, постелили для найдорожчих гостей: Захара і його дружини. Батьківське ліжко стояло віддалік, за грубкою, і вночі раз по раз озивалося щемким зітханням: «Захар дома, повернувся синок». Нині воно мовчало, давно залишене господарями.

Горпина, як тільки розвиднилося, порядкувала біля печі тихесенько, безшелесно. Проте забіяка-вогонь жваво потріскував, на великій сковороді рум'янилися оладки, у піч мандрував борщ на вечерю. Дарма що нізчимний та пісний, як весь минулий рік. Настоїться, гляди, до вечора, упріє, а вони сіллю хлібець притрусять – і смакота. Бо звідки ж Горпині знати, що в тій Австрії ідять? Їй би синочку вгодити.

Захар прокинувся рано, встиг погомоніти з батьком, заніс матері води й тепер ходив-походжав рідним двором. Тулився до яблунь, що вирости, наче діти, без нього, проводив долонею по шершавій корі, ніби хотів упевнитись і пригадати колишнє. Воно й пригадувалось, зринало у пам'яті, бо хто, як не він, саджав білий налив біля погрібця? Оце б діждатися і скуштувати яблук, та, видно, не судилося. Францисці народжувати у вересні, а дитинка має з'явитися вдома. Подумав і злякався... Отакої... Зітхнув, полишив сад і, аби відволіктись, поліз на старенький сіновал, наскуб і спустив повнісіньку лайнуху сіна, вніс до скотини. Вийшов – і знов смуток на плечі заскочив, бо як не старайся, а очі бачать, що скрута стіни батьківської хати підпирає. Треба ж... Ще до революції та «союзу» (і понавигадували словечок, ніяк не звикне до них) були на селі хазяї заможніші, були. Працею своє заробляли, у кого більше, у кого менше, а теперечки вже й не знати, що день прийдешній готує. Яке воно, оте життя нове? В Австрії он теж люди працею на життя дбають, з неба манна небесна не падає. Пожив, знає. Але ж хіба нам до них рівнятися?

Ет! Сплюнув, ухопив відра порожні, вийшов до колодязя під двором. Добрий колодязь. Ще дід покійний копав. Смачна водиця, хоч і глибоко, люди з інших кутків приходять, щоб набрати. Коли зирк, а на лавці Власівна сидить, старенька сусідка, яку подумки вже й поховав давно, а ні, його угледіла та й одразу в сльози.

– Господи праведний... Чи я, бува, не осліпла? Захар... Здрастуй, онучку. Невже вернувся?

– Здрастуйте, Власівно. Я, я. Осьде сім?ю привіз із батьками знайомити.

Баба розчулено очі втерла, що бачили на своєму віку й перебачили, гикнула, перехрестилася до неба й прошепотіла:

– Дай Боже, щоб гостинами закінчилося. Ти ж, онучку, знав, куди їхав.

Треба ж. І наче в душу поцілила словом одним. Бо хіба ж не знав? Добре знав куди. Збираючись у поїздку, навіть жартував до дружини, мовляв, поїхали, серденько, в Україну, там у мене дві лавки, ще й млин. Що ж, показав учора і дві лавки уздовж печі, і млинок, яким мати пшеницю перетирає. Сміялася Франциска, до нього сміялася, а в очах такий смуток стояв, печаль і розгубленість. Невже люди ось так живуть? А як їй пояснити чому? Ніяк. Того й реготав голосно та завзято, киваючи то на лавки, то на млинок. А діти на печі гиготіли, тата учувши, батьки й собі всміхалися, винувато, правда. І навіть брат не здержався з Палажкою своєю. Хоч по правді... так Захару в грудях боліло, так щеміло,

наче з печі весь жар вигребли й до серця притулили.

Щось схоже Власівна, видно, і зараз угледіла, бо махнула рукою старечою, та так жваво, що аж у плечі хруснуло.

– Ет, унучку, живи й радуйся. Онде, як я. І царя бачила, а теперечки й Леніна застала. І що?

– Що?

Баба хитро всміхнулася беззубим ротом:

– Поживу ще трохи – і за цим поминки справлю.

Захар аж сторопів знетельки, мало відра не впустив, ошелешений бабиною філософією. Добре, що саме мати озвалася:

– Захаре, синку! Іди до хати. Снідати будете. А я до сестрички збігаю, до Марусеньки, хрещеної твоєї.

Захар похапцем витягував відро з колодязя, коли мати вибігла з двору, зав'язуючи хустку на ходу. Спинилася коло нього й усміхнулася стихшено.

– І Андрійко її буде. Такий шибеник росте, ніхто ради не дасть. О, а води наноси, синку, наноси. Там за хатою ночви. Як надумаете одяг переполоскати з дороги, покажеш Фані своїй... як. Здрастуйте, Власівно. Бачите, яка радість у мене?

Стара кивала, кінчиком хустки утираючи зморшкувате лице.

– Ой, дочечко, таку радість і сліпий угледить, і глухий почує. Аби тільки дурний зрозумів, бо такий нині світ настав... черствий... до долі людської.

Найперше Франциска збагнула сонячного квітневого ранку в Горбові, що опинилася геть в іншому світі, відмінному від її звичного. Хвилювання далекої дороги й страх знайомства з українською ріднею відступили й поволі стихлилися, відтак жінка згадувала вчорашню мандрівку спокійніше. Таки красивий край – ця українська сторона. Щойно повернули по Чернігівському шляху в бік Горбова, Франциска одразу ж зауважила неозорий простір, котрий неначе на шматки зеленової тканини порізали. Верболози ховали зародки струмків, а ті бігли, переплітались, утворювали озерця і неквапом заповнювали собою низини. Зачувши незвичне шумовиння води, здивувалась, а Захар радісно всміхнувся.

– Шумить? Це дві Бруховиці, глибока й мілка, обмінюються водами, звідси і буркотливе шумовиння, і відповідне ймення. «Попівська Неудобщина» – ось як звалися ці землі ще з тої пори, коли належали Єлецькому монастирю, що в Чернігові, як і більша частина орних земель та лугів Горбова. Місце гарне, вигідно розташоване, – близько до міста, – але люди тут не обживаються. Бо й прибула вода, коли Десна розливається, затоплює, тоді стає суцільне болото. Аж поки сонце не поправить витівки весняної води. Подобається?

А як побачене могло не подобатись? Удалині, ген-ген по всьому обрію, виднілися луки впереміш із лісочками та галями, святково осяяні промінням призахідного сонця, – погляду не відвести. Монотонне мугикання коліс воза перекрив мелодійний дзвін, що кликав прихожан на вечірню службу до церкви, купол якої вже було видно, як тільки від'їхали від переправи до Анисова. Краса, яка вразила Франциску в саме серце. То ось яка вона, Україна, за якою так сумував Захар!

Віз зі скреготом піднявся на черговий пагорб, яких так багато в цій місцині, що здається, ніби вони між собою змагаються, і перед очима замайоріла вже знайома картина поліських селищ. У квітучих садках, обрамлені вищими тополями та вербами, виднілися білобокі хатки, укриті соломою. Вербові тини наче поясом підперізували обійстя, вигиналися навколо хат, хлівів та клунь. Вечоріло. Звідусіль чулися мелодійні переливчасті пісні, які раз по раз виплескувалися з хат, де, немов щічки чепурних молодниць, рожевіли свічки каганців. Франциска вже бачила й чула на вокзалах та пристанях кобзарів з поводириями, які співали за милостиню. Але цей спів був інший, заворожував сріблястим мереживом гармонії і чистотою голосів. У неї вдома так не співають. Захар, ніби відчувши стан дружини, пояснив:

– Це жінки та дівчата збираються гуртом і вишивають, прядуть куделі льону, снують нитки на сновницях або виконують ще якусь роботу для своєї родини й співають. Усе з піснями, так і діло краще робиться. Потім усе зрозумієш, моя пташечко. Ти ж така в мене кмітлива й розумна.

Широка вулиця мала зробити декілька закрутів, а вже тоді показала трійчасту розвилку: ліворуч – на Геновку та Луговицю зі знаменитою цегельнею заможного Лукашенка, де колись підробляв у юності Захар; прямо – на Ковалівку та Грудок, дитинець Горбова, до батьківської хати; праворуч – на Астрянку та Куликівський шлях, де малим так любив гратися з хлопчачками та купатися в озерці Глинуші. Усе до щемоу в серці рідне для Захара й незвідано мінливе для Франциски. Але хто те розгледів і роздивився, коли небо громовицями підперезалось?

Добре, що хоч не все вимокло до нитки.

За спогадами незчулася, як розклала дитячий одяг на ослінчик охайними стосиками – Фані, Марійці й Іванку. А куди його далі прилаштувати? Земляна долівка, білені стіни, грубо тесаний стіл, лави, піч, скриня в кутку, грубка, за нею батьківське ліжко – невеликі

статки. Зітхнула й уважніше придивилася до дерев'яної скрині. Найпевніше, речі тримають там, однак гостя посоромилася зазирнути досередини, наче то було щось таємничо-інтимне. Смішно, однак австрійка не могла повірити, що в хаті відсутнє справжнє дзеркало. На стіні, правда, висіло люстерко, але в ньому сама собі здавалася надто дрібною і якоюсь ненатуральною. Аби відволіктися, підійшла та стала перед так званим покуттям. В обрамленні вишитих рушників на неї дивилися лики святих, наче застерегти хотіли про красу неймовірну й про печаль людську. Схвильована, вражено перехрестилася, ступивши крок назад, і хутко, ніби її хто підганяв, відшукала серед речей свою Біблію.

Святе Письмо матінка подарувала їй, коли Франциска була ще дівчатком. Вона тоді читати як слід ще не навчилася, проте одразу ж, з першої миті поставилася до оберега побожно, з особливим душевним трепетом. Могла притулити до грудей, легесенько провести пальчиком по літерах, вдихнути аромат. Відчувала, що в такі миті не самотня, що всі її страхи, мрії, слова, учинки приймають беззастережно й безумовно. Не могла пояснити, звідки ця впевненість, просто знала, довірялась і вірила. А коли навчилася молитви, уже не могла інакше. Щоранку розмовляла з Богом і щоночі повіряла Йому свої печалі. От і зараз притисла Біблію до себе, заплющила очі й прошепотіла: «Спаси і помилуй», тамуючи чудернацьке тремтіння в тілі... Коли ж Захар зайшов до хати, застав дружину геть стривоженою. Завжди привітна й умиротворена, нині Франциска дивилася на нього очима, повними страху.

– Тихенько. А ти вже й речі встигла розкласти? Моя господиня!

– Мам, тату... – озвалися діти з печі, а Франциска наче й сама прокинулася, як змогла, усміхнулася до малечі, поклала долоні на круглий живіт, де вже билосся нове життя, і довірливо подивилася в очі чоловіка.

– Усе добре. Це ж твій дім. А твій дім не може не подобатись...

Обійняв вдячно й розчулено, як колись. Давно. У костелі, де вересневе сонце пророчило рай, а вони вперше почули жадане «чоловік і дружина».

– Дякую... чуеш? І скільки житиму – дякувати буду.

Слова, слова, слова. Яку ж незбагненну силу вони мають, коли їх промовляє серце. Скільки разів опісля Франциска повторюватиме ці Захарові слова, повторюватиме пошепки, потай, подумки удосвіта, удень, глибокої та глибокої ночі. Промовлятиме оте його лагідне й щемке «скільки житиму – дякувати буду» і шукатиме сили в цих словах. Вони стануть її єдиною українською молитвою, рятунком і підтримкою в часи суцільної, безпросвітної тьми. Однак хто про те знатиме? Хіба вона сама.

* * *

– Та що ти можеш знати про мою роботу? – шипів у лице збуджено, люто, а ще тихо, щоб, бува, не почули діти чи батьки. – Забула своє? Забула, як у своїй редакції пропадала? А скільки разів поночі верталася, уже й не згадаєш? Номер вони в друк здавали. Велике діло! А ти спробуй депутатам клепки вставити, ану ж. Хай проголосують твердолобі задниці так, як треба... Всьо. Тему закрито.

Жанна мовчала. Дивилася на чоловіка, ніби вперше бачила. Чужий, геть чужий, вона вже й не знає, що в нього на серці. Власне, як і він.

– Що ж, нехай... Снідати будеш?

І звідки, цікаво, у ній стільки глупоти? Як інакше назвати стан суцільного заціпеніння, коли немає ні емоцій, ні думок, ні відчуттів – пуста, дірка всередині. Слова чоловіка пролітають крізь неї, наче протягом висмикнуті. Їй би обуритися зараз, розповісти про образ, заплакати чи закричати, і, може, тоді дірка затягнеться. Два останні тижні Жанна взагалі почувається, ніби увімкнула автоматичний режим. Максим майже не буває вдома, ночує через раз, не відповідає на дзвінки й забуває зателефонувати потім. Його запитання «Ти як?» і «Діти в нормі?» із самого початку не потребують відповідей. А в неї бракує сил цікавитися бодай чимось... Ось і зараз відвертається та мовчки перекладає яечню в тарілки, намащує маслом скибки хліба, розставляє гарячі чашки, у яких парує щойно заварений чай, кличе дітей до столу. Максим у цей час метушливо бігає з кімнати в кімнату, затиснувши телефон біля вуха, бадьоро вітається з кимось, жартує і сміється отим своїм вірусним сміхом – щирим, задьористим, живим. Почувши такий, годі опиратися й не всміхнутись у відповідь. Що ж... нині цей сміх дістається всім стороннім, абсолютно чужим людям, лишень не сім?і. І хай би це стосувалося дружини, але ж діти? Вони в чому завинили? Жанна сіла на стілець поряд і спробувала всміхнутися – не помітили. Варюшка схилилася над мискою так, ніби туго заплетена коса тягне донизу. Навряд чи дочка розуміє, що відбувається між батьками, однак відчуває: ловить інтонації, погляди, жести, помічає дрібниці, які годі приховати... Ваня? З ним ще складніше. Тарілка з яечнею відсунута вбік. Погляд порожній. Син же команди рушати так відсторонено, ніби вже не тут і не з ними.

– Смачно?

Підводить очі – розгублені, вочевидь, не очікував, що ним узагалі можуть цікавитись. Однак швидкоплинна мить зникає, так і не з'явившись.

– Всьо, малявки, бігом у машину. Сьогодні треба бути раніше. Хутко, хутко!

Максиму не до них; діти схоплюються, швидко хапають шкільні рюкзаки й першими поспішають до машини. Чоловік рушає вслід, на ходу перебирає папери, шукає якийсь

надважливий, зосереджено рахує пункти та цифри, проговорює назви і, лишень коли сідає у водійське крісло, поспіхом озирається.

– Буду пізно, дітей привезе Петрович. Маму попередь, бо й мозок виість, переживаючи. Всьо. Помчав.

І це таки дійсно «всьо»... Легка дорожня курява клубочиться в темряві осіннього ранку. Жанна не може її розгледіти, проте відчуває, як пил застеляє очі, а zarazом і серце, бо дірка всередині затягується черговим грубим рубцем. Це було схоже на те, коли хтось відчайдушно, з останніх сил прагне втримати рівновагу – годину, другу, добу, тиждень, два, місяць, а потім якоїсь короткої миті дозволяє собі видихнути ненадовго – і все, стати в планку вже неможливо. І ніби немає конкретної причини, усе як було досі, однак прикидатися і переконувати самого себе, що все добре, нічого аж такого не сталося, бракує сил. Їх просто не-ма.

До будинку Жанна верталася важкою ходою, ледь-ледь пересуваючи ногами, намагалася навіть не дивитися, куди йде. Здавалося, що навіть сусідська коза й та знає, що Жаннине життя – суцільне фіаско. Бо хіба це сім'я? Видимість, формальна картинка. От що вона йому сказала? Спитала, коли повернеться і чи повернеться взагалі...

– Уже поїхали? – озвалася свекруха. Вона саме йшла з дійницею до корови.

– Просив передати, щоб не хвилювались... – проковтнула гіркоту й додала вже зовсім пошепки: – Буде пізно... якщо буде...

І пішла до будинку, хоча все в ній кричало: «Не йди!» Мовчки причинила за собою двері, кілька хвилин постояла в сінях, немов сновиди, не розуміючи, де вона й чого. Якби можна, лягла б у порозі, натомість поволі просунулася до «своєї» кімнати, опустила на диван і заплющила очі. Як же хочеться сонця, бодай промінчик, хоч би малесенький, крихітний. За якусь годину ранок наповнив кімнату довгоочікуваним світлом, проте жінка навіть не ворухнулася. Лежала, сховавши обличчя в остогидлому килимі, немов чудернацька комашка, котрій судилося навічно застигнути в бурштині. Свекри недовірливо дослухалися до незрозумілої тиші. Згодом зазирали в прочинені двері раз, удруге. Лежить. Хоч би підвелася, чи що? Хай би вже клацала в тому своєму комп'ютері скільки хоче, так ні, лежить. Чого ото стільки лежати, питається? Погано, чи що? Коли ж невістка не вийшла до обіднього столу, Галина Коломієць задумалася, ще й так, наче до серця чужий тягар забрала. Не було вже їй ні роботи, ні спокою. Раз по раз тикала в трикляту штукенцію, мобільник, тикала й тикала, от тільки біда: покручені пальці не слухалися. Свекор споглядав за тим мовчки деякий час, а тоді не видержав, бо чого оті гудки стільки слухати, питається? Наче жде, що покійник дихати почне, їй-богу.

– Ану оддай, Галько. Сюди давай. Чого наярювать безпричинно? Остав людину в покої.

Натомість жінка гірко схлипнула:

– А якби сталося щось?

– Сталося! Сталося. Подуріли баби геть-чисто! Робота в нього така. Ро-бо-та. Приїде, отоді й поговорите.

Якби ж то. Першими з Куликівки приїхали діти. Їх привіз водій на службовому автомобілі, коли листопад погасив за обрієм сонце, наче кинутий недопалок. Жанна чула, як Петрович жартував про сім кіл сесійного пекла, виправдовуючи відсутність начальника. Свекор жваво піддакував, натомість свекруха мовчала. Жанна дочекалася, коли рипнула хвіртка й заревів двигун, і лише тоді змусила себе підвестися, щоб вийти до дітей. Першою вибігла назустріч Варвара й миттю збагнула, що з мамою щось не те. Наполохана, підбігла, обняла й заходилася тихенько гладити руки, навіть не запитавши, що сталося. Останнім часом доця довго думає, перш ніж щось сказати. Ваня зиркнув лиш раз, наче вистрелив з-під насуплених брів, стиснув губи й миттю відвернувся, відмежувавшись. Якби міг, певно, утік. Але тікати їм нікуди, тому всі роблять вигляд, що нічого не сталося, усе як завжди. Хіба що вечір мовчазним видався більше, ніж зазвичай. І очі, немов собака на прив'язі, усе до годинника вертаються.

Після двадцять першої нуль-нуль свекор, виснажений «холодною війною» з дружиною, заснув, сидючи на стільці з пультом у руках. Його хропіння зробило ніч глибшою, чи то пак зовсім глухою, тому вечірне купання хочеться якнайшвидше завершити, а н?як. Тазики, відра, волога ганчірка на долівці. Коли біля двору нарешті зупиняється автомобіль, Жанна саме протирає підлогу. Першою «стрічає» сина Галина Іванівна. Материнські докори спалахують швидко й так само швидко гаснуть, мов свіча на вітрі. Бубоніння «чому не відповідав і не передзвонив» Максим обриває коротким:

– Мамо, справи. Треба ж освоїтись, увійти в курс. А як ви хотіли? Вечеряти не буду, нас погодували.

І одразу ж робить хід конем, протягуючи руки до Варюшки. Донечка щойно помилась і сидить, замотана рушником, наче в коконі.

– Доцю, привіт. Спатоньки йдемо? А де Ваньок?

Так дивно. Жанна спостерігає за чоловіком віддалю і робить це відсторонено, ніби чужа. Максиму пасують і костюм, і сорочка з краваткою, одяг виструнчив його, сховав ледь помітне пущце, додав солідності. От тільки недоречний він тут якийсь, зайвий. Так, ніби по-справжньому живе десь-інде, а сюди, до своєї ж сім'ї, змушений повертатися. Їхні погляди зустрічаються, і Максим робить спробу всміхнутися.

– Привіт.

Слова, всі, які є, зі свистом засмоктує діра, що всередині. Жінці бракує повітря... і ще когось. Когось до болю рідного й зрозумілого.

– Ваня миється. Винесеш воду. А якщо теж захочеш, постав відро на плиту... Чи, може, мився там, де й вечеряв?

Простір довкола миттєво електризується. Наполохана Варюшка злякано кліпає очиськами. Свекруха шарудить аптечкою – демонстративно, так, щоб синочок почув. Свекор, прокинувшись остаточно, невдоволено зиркає і робить те, що зазвичай рятує від сварок із дружиною, – вмикає звук так, що годі перекичати. Дарма. Максим навіть не збирається відповідати, натомість жбурляє на диван шкіряний портфель і йде до другої кімнати. Яка ж вона дурна, Господи, яка дурна й жорстока. Ваня... Ванюша. Їхній ображений і збурений син-підліток, опинившись сам на сам з батьком, спершу червоніє, сопе, а потім рвучко відштовхує простягнуту руку. А чого вони чекали? Син тягне відро сам, поспішає, ледь не біжить. Вода розхлюпується по долівці й лишає велетенські темні плями.

– Отак, значить? Добре.

Нарешті, нарешті він опиняється поряд по-справжньому. Може, хоч зараз помітить, що відбувається з ними.

– Щоб завтра речі зібрала. Усі! – дивиться просто в очі. – Зрозуміла? А то засиділися ми тут. Хорош. Пора сім'ю докупити збирати. У Куликівці такий-сякий будинок знайдеться. Заразом і я на місці постійно буду.

Втрата

Знаєш, життя не з медом:

Інколи так полинно,

Інколи так нія?ко,

Інколи зимно-зимно...

Інколи так нестерпно,

Інколи біль – в параліч,

Інколи духом ница,

Жити не хочу навіть...

Знаєш, життя – не пісня:

Інколи хочу вити,

Інколи так згинає,

Щоби мене зломити...

Інколи темно-темно,

Сонця в душі не бачу,

Нічка гребе печалі,

Я, безпорадна, плачу.

Інколи... всяк буває,

Темінь чорніш над ранок...

Промінь крадеться в мозку,

Вірю – гряде світанок!

Оксана Кузів. Гряде світанок

Коли Францисці вперше наснився той сон, вона заціпеніла. Не могла поворухнутися, просто лежала з розплющеними від жаху очима й слухала дихання дітей. Малеча рівно сопіла уві сні, зігріта духом протопленої печі.

– Ти чого? – спитав Захар спросоння і вклав дружину вовняним рядном, найтеплішою річчю, що знайшлася в батьківській хаті. Хоч весна й бубнявіла квітом довкруг, проте ночі ще були студені. – Наснилося щось?

Кивнула, притулившись до чоловіка, не в силі промовити ані слова.

– Зараз минеться. Спи.

Налякана жінка лише зітхнула у відповідь, відчуваючи, як ідке сум'яття лягає тягарем десь під серцем. Ніч ураз наче подовшала, тривогами доточена, а після побаченого в нічному жахитті про сон узагалі боялася думати. Через деякий час, коли дихання чоловіка знову стало рівним, чужинка беззвучно зашепотіла молитви. Якби щось подібне сталося на її батьківщині, жінка неодмінно засвітила б світло, узяла Біблію і читала, читала б доти, доки страх не змалів. А зранку обов'язково б рушила на службу до костелу, упала б навколішки перед Матінкою Божою і не підводилася, доки в серці не відновилися спокій і впевненість.

«Спокій серця – то головна сила жінки», – часто повторювала матінка, коли вони із сестрами були ще зовсім малі. Нині доросла Франциска опинилася за сотні кілометрів від отчого дому, сімейного вогнища, звичного й такого зрозумілого укладу життя. Здається, щемить – і темінь поглине її душевну рівновагу остаточно, тому жінка міцніш заплющила очі, воліючи зосередитися на чомусь відстороненому, а в уяві одразу ж постала матінка. Лагідна, тиха, вона ніколи не гнівалася і не бідкалася, скільки б справ не готував для неї прийдешній день, натомість мала дивовижну звичку заходити до їхньої кімнати пізно ввечері, перед сном, аби обійняти: спершу Розу, потім її, Франциску, а найдовше вона лишалася біля наймолодшої Анни. Мамині руки завше пахли милом і затишком, а біля грудей було тепло-тепло. Певно, у ті безцінні миті близькості вони таки його відчували, спокій жіночого серця. І печалі маліли, страхи розвіювалися, робилося так добре й тихо в цілому світі, наче в раю. Треба ж, скільки років минуло, а ритуал обіймати дітей на ніч зберігся. Франциска мимоволі всміхнулася цій раптовій думці, адже й справді навіть тут, серед чужих людей та звичаїв, вона фізично не могла заснути, якщо перед тим не обійняла свою малечу. Захар уже навіть сварився: мовляв, їй би поберегтися зараз, а не на піч дертися, однак Франциска не могла інакше. Певно, через те стільки тривоги проти ночі здійснюлося, пересторог і пустих побоювань. Діти ж бо для неї зараз життя, увесь світ, який є.

Обережно, аби не потривожити сон чоловіка, вона повернулася і лягла на правий бік. За останні тижні живіт помітно округлився, виріс, тому доводилося часто змінювати положення, аби віднайти зручне, проте жінка не нарікала, більше того, сприймала вагітність як щось абсолютно природне, неначе якусь важливу й значиму частину самої себе. Власне, так воно й було, адже Франциска або виношувала, або ж годувала немовля вже п'ятий рік поспіль. Здавалося, діти займали якусь особливу чергу десь отам, угорі, чекаючи слушної миті, а згодом народжувалися саме в їхній родині. Найпершим був Іванко. Красивий блакитноокий хлопчик-янгол з'явився рано-вранці після тривалих і доволі складних пологів. У переважній більшості випадків з первістками лишень так і відбувається, однак тієї липневої ночі їй увидалось, що сонце ніколи не зійде над Санкт-Маргаретеном. Як же вона помилялася! Осяяний першими променями, синок широко розплющував очі, ніби вже тоді міг бачити незбагнений світ у всіх його проявах, а золотаві кучерика хотілось обсипати нескінченною кількістю поцілунків.

– Янгол! Маленький земний янгол, – шепотіли над ліжечком усі, хто бачив його вперше, а

ще дивувалися, як отаке золотаве диво могло з'явитися саме у них із Захаром, темноволосих і смаглявих. За деякий час, щоправда, стала помітна схожість із бабусею Барбарою. А коли племінника тримала на руках молодша тітонька Анна, можна було побитися об заклад, що це саме її маля. До речі, ім'я, котре обрав Захар, теж вирізняло хлопчика з-поміж його австрійських однолітків. Новоспечений татусь так щиро переймався, хвилювався і переживав, а потім тішився появі сина, що ніхто не став перечити.

Власне, Марійку, як не дивно, теж назвав тато. Донечка народилася два роки по тому, у медовому вересні, а оскільки новонароджена була схожа на батька, мов дві краплі води, його вибір уважили й цього разу. Захар лише раз, ніби ненароком, обмовився, що в Україні двадцять першого вересня відзначають Різдво Богоматері, проте цього вистачило, щоб Франциска те добре запам'ятала, а відтак завше просила опіки в Цариці Небесної. І щось таки по-справжньому ревне було в її молитвах, адже, коли за рік народила третю дитину, сусіди та жителі Санкт-Маргаретена обговорювали цю новину чи не найдовше. На те були свої причини. Догляд за двома малими дітьми вимагав від Франциски безмір часу, молода мама майже не бувала поміж людей, звідси й вагітність минула непоміченою. Хоча нащо кривити душею? Поява Фанечки навіть для них, батьків, була випадковою, абсолютно незапланованою радістю. Перші тижні вагітності Франциска навіть гірко плакала в подушку, бо сумнівалася, чи вистачить сил дати раду вже трьом малюкам. Захар теж мучився сумнівами. Поклав край непотрібним питанням батько Франциски. Хвороба, спровокована тяжким пораненням, поволі відбирала сили, однак ніяк не любов до життя. Передчуваючи свій скорий відхід, він часто повторював: «Не вірте очам, діти, ліпше довіртеся серцю». А якось, коли в домі якраз зібралася чи не вся родина, обвів поглядом трьох своїх дівчат, трьох доньок, і хитро всміхнувся до наймолодшого сина.

— І хто б міг подумати... Найбільш вправною виявилася наша чемна Франциска. Аби наздогнати, як мінімум трьох народити маеш.

Жінка зітхнула від раптового спогаду так, ніби батько був живий і поряд. Маля і собі заходилося крутитися, буцаючи аж під ребра, — певно, відчуло, що мати не спить.

— Уже чотирьох, татку, як Бог дасть, чотирьох... Аби лиш Він управив до того часу додому вернутись.

Санкт-Маргаретен. 1957 рік

Тривожні передчуття розвіяв ранок, власне, як і пам'ятні спомини. Новий день бере гору над учорашнім, яким би те не було: чи щасливим, чи гірким. Франциска не забула нічне

страхиття, хоч би й хотіла, проте за клопотами про дітей незчулася, як дні хутко збіглись у тижні. Світ, що її оточував, змінювався просто на очах. Годі було збагнути, як непримітні вулички з криницями попід дворами, дерев'яні тини, обриси хат – усе розцвіло, захлинувшись несподіваною ніжністю. Франциска не впізнавала Горбова й тішилася тим змінам, як мала дитина, бо так серцю було значно спокійніше. Страхи вивітрювалися, перше враження обростало молодю зеленню, шок малів, хоч і не зникнув остаточно. Особливо чомусь припала до душі чужинці черемха в кінці городу, при самій межі. Як вона там і опинилась і навіщо господарі лишили височеньке дерево, що давало помітний затінок на городину (а то далеко не завжди користь), – хтозна. Однак як тільки перші сутінки лягали на Чернігівську губернію, чужинка облишала всі невідкладні справи й неквапливо йшла стежкою поміж грядок, минала горбки з посадженою картоплею і спинялася на межі. Зачарована, піднімала голову догори й могла довго-довго слухати голос дерева в травневій тиші, аж доки хтось із дітей не починав кликати маму. Духмяне повітря котило невидимі хвилі вглиб української ночі, а жінці здавалося, що цієї короткої миті у світі не існує ні печалі, ні втрат, ні хвороб, є лише весна, весна і... робота.

Будинок родини Цайтлер. 1957 рік

Австрійська піддана помічала основну відмінність між двома світами – її австрійською домівкою та Захаровою батьківщиною, і цією відмінністю були обсяги роботи. Чуйна за характером, вона щиро шкодувала родину чоловіка, особливо матір. Може, ще й через те, що мимоволі порівнювала зі своєю матінкою, і ця різниця вражала. Важка, почасти непосильна для жінки робота зробила свою справу.

Горпина Іванівна виглядала значно старшою, ніж була. Зморшки лягли довкола очей, борознами вкрили чоло, плечі опустилися, а потріскані руки не знали спочинку: щойно виконають одне діло, одразу ж беруться за інше. Сердешна провалювалась у сон, як у безодню, а щойно засіріє – нова круговерть. І все бігом, усе на ходу, ледве встигали словом перемовитись. Але як приворожували душу її лагідний голос, добре серце й заливистий сміх, коли жартував чоловік або хтось із синів. Франциска чудувалася з отієї непереборної і незбагненної жаги приправляти жартами будь-яку розмову.

Господаря, Василя Петровича Пономаренка, австрійська невістка бачила хіба що за вечерею. І таким він їй строгим здавався, чужим, відстороненим. Розуміла, що на те були причини, відчувала, що інакше й бути не могло в цьому суворому та безкомпромісному світі, проте від того душі не легшало. Тим паче, що Захар зовні дуже походив на батька: успадкував і поставу, і риси обличчя, навіть голос, манеру рухатися. Тому, коли жінка дивилася на свекра, іноді їй увиждалось, що то її власний чоловік. Певно, тому свекрове

мовчання так гнітило. Слова ніби й були, але здавалися заважкими для старшого Пономаренка, от він і мовчав. Винятком ставали рідкісні миті, коли чужоземні онуки, бавлячись між собою, залазили діду на коліна. Вочевидь, Фанечку забавляла схожість діда з татком, бо мала вигадниця могла обійняти того за шию, ще й смикнути за густі вуса, у яких де-не-де прокрадалася сивина. Василь Петрович завмирав, кректав і хитро мружив очі, які ніби хто підсвічував зсередини.

— Ді-ду... — лопотала українською, накручуючи дідові вуса собі на пальці, а він, зворушений, нарешті всміхався. Раділа й Горпина Іванівна, ловила на печі ноженята Марійки, лоскотала єдиного онука Івана, а той заходився дзвінким сміхом. І здавалося, хата робилася вищою, просторішою, зникали злидні, скрута, тривоги. Україна в такі миті усміхалася до австрійки щиро, привітно, з теплом і вдячністю. Підтримували жінку й відвідини молодшої невістки — Пелагеї. Франциска звикала до чудного імені, старанно вимовляючи по складах саме цей повний варіант, хоч рідня кликала простіше — «Палажка». Незважаючи на мовну перепону, різне виховання та діаметрально протилежні уклади життя, обидві якимось дуже швидко зблизилися. Палажка частіш, ніж досі, забігала до свекрів. І роботи, і клопотів у горбівської молодиці вистачало, проте вона знаходила хвилинку для гостини. Тим паче, що діток гляділа її прабаба, у чий хату молоде подружжя перебралося жити одразу після весілля, тож турботливе материнське серце могло бути спокійне. Дівчатка й собі часто-густо просилися в гості до австрійської рідні, тому, коли в неділю випадала нагода, Палажка брала їх із собою. Заходила до хати, мов сонце, усміхаючись, брала із собою ще гарячу паляницю. І хоч не заведено було в Пономаренків за столами висиджувати, Горпина відповідала всім коротко: «Гості в хаті дорогі».

Натомість австрійська невістка дедалі виразніше відчувала, як за нехитрими жіночими справами (робота таки насправду не ждала) народжуються близькість і спорідненість. Обидві молодички могли щиро посміятися з дитячих забав, переповісти кулінарний секрет, а то зачинали пісню, ще й так, що навіть Василь Пономаренко потай усміхався в посивілі вуса. Особливо українська рідня вподобала маргаретинські пісні, було, навіть цікаві сусіди приходили послухати, а то й кликали «німку» на вулицю.

Франциска, щоправда, не балувала горбівчан отими виходами поміж люди, хоча була приязна в спілкуванні й старанно вимовляла «здрастуйте» при зустрічі, дивувала чудним вихованням, «міським» вбранням і манерою рухатися. Вагітність певною мірою зробила жінку більш вразливою, тому дедалі частіше «німка» воліла лишатися вдома, серед найближчих родичів чоловіка. Але навіть «найближчі» тривалий час приглядалися до чужинки з певною пересторогою.

Іван, наприклад, хоч і зрадів поверненню старшого брата, проте, на відміну від Пелагеї, на «німку» поглядав згори, так, ніби прагнув довести чужинці, що українці теж не ликом шиті й знають собі ціну. Ще «тепліше» зустрів австрійську рідню Андрій, син рідної тітки Захара. Мав якихось сімнадцять літ від роду, а запалу й руху стачило, мабуть, на кількох. До тітки, щоправда, заходив рідко, уже коли запрошували, показово оминав поглядом гостей,

натомість зачинав розмови про нове радянське життя. Марно. Чи то жіночої мудрості, чи природного такту вистачало австрійці, проте на молодечу браваду вона не зважала, умисне відмовчувалася, навіть, було, спиняла й стишувала Захара в суперечках. Той шкодував батьків. Незважаючи на передчуття, що лишатися в радянській Україні надовго не варто, відкладав від'їзд. Нова розлука лякала моторошною невідворотністю.

– Ось потеплішає – і рушимо в дорогу, – заспокоював дружину, котра подумки не раз і не два складала речі, розмірковуючи, що куди покласти, аби згодом хутко знайшлося при переїзді. – У матері іменини одбудемо й додому.

А тут іще одна нагода трапилася. І яка! Ніхто й подумати не міг. Засватав молодший брат Володя доньку вибельського дяка Петра Петровича Ревка – Катерину. Ще з минулої осені Володимир часто й густо навідувався в сусіднє село Виблі то на вечорниці, то на службу святкову до церкви, то на заробітки до місцевих заможних господарів, аби тільки побачити чорняву повновиду красуню і поговорити з нею. Вразила серце молодого хлопця дзвінким голосом та вмінням запально танцювати Катерина, схожа на квітучу гілочку яблуні, яка згодом розбагатіє запашними плодами. Та не знав молодший Пономаренко, чи віддадуть батьки за нього дівчину. Родина дяка заможна, мають будинок цегляний на горі біля церкви, господарство чимале, бо й дітей багато в Ревків. Коли після Різдва, у м'ясоїд, Володимир заслав сватів, то отримав відмову: мовляв, Катерина ще зовсім юна, хай ще в батьківській сім'ї подівує – встигне до вінця. Але дізнавшись, що брат Володі повернувся з австрійського полону з дружиною і діточками, та ще й не з порожніми руками, – допоміг брату Івану грошима на побудову хати на одділі, а не в сінях батьківської хати, як заведено у бідняцьких сім'ях, – переказали через горбівського дяка Трикашного: «Хай засилає сватів після Радовниці, зіграємо весілля». Тільки й чекав такої вістки Володимир. Сказано – зроблено.

– І що то за дійство – весілля в Горбові та Виблях? – дивувалася австрійська гостя. А Палажка тільки підморгувала змовницьки.

– Добрі люди весілля по п'ять днів гуляють!

Так воно й сталося. Раз побачивши, приїжджа гостя всією душею пройнялася обрядовими приготуваннями. А як інакше, коли так співають, що душу виймають? Здавалося, що кожен рух, кожнісінький крок супроводжувалися злагодженим співом дівчат і молодичь у квітчастих хустках, у запасках та вишиваних сорочках. А парубки та чоловіки й собі статечно вбиралися і підігравали у всьому бідовому жіноцтву, котре по праву керувало святковим весільним гулянням.

– Фаню, – так її ніжно називала свекруха, – іди поможи замісити весільний коровай молодого. У нас це роблять тільки молодичі в гарному здоров'ї та щасливі.

– Я ж не вмію, – ніяковіла, хоча відмовити не могла.

– Ти щіпочку борошна кинь, далі інші дороблять. Так своїм щастям з молодими поділишся.

А потім вони ліпили прикраси на коровай: голуби, квіти з листячком. І все співаючи, іноді пританцьовуючи. Спонтанічно споглядала, як мати відряджала Володимира з боярами на заручини до Виблів. Посідали на вози, а тут весняний теплий дощик залопотів по молодому листячку.

– Щасливі та багаті будуть молодята, – пророчила стара Власівна, парубки жартували й молодого в плечі штовхали, а вусатий гармоніст міхи гармошки розтягував, приспівуючи: «Де ж ті бояри волочилися, що подоли помочилися? Ой, до Виблів виїжджаємо, привеземо молоду – обіцяємо».

Отак з піснею, сміхом і гамором зникла весела компанія за поворотом, а Франциска дивилася вслід і дивувалася, бо ніяк не могла збагнути отого вміння горбівчан перевтілюватися залежно від події, місця і ситуації.

А яке красиве вінчання в церкві, як зворушливо, урочисто й трепетно. А скільки жартів, сміху й пісень, доки по молоду з приданим їздили! І оте придане всі чомусь називали «скриня». Ще було «навішування» – обдаровування молодих для зачину на створення сімейного гнізда. І знову пісні, знову танці. Миготять перед очима вишиванки, брязкотять шальки намиста, тупотять черевики та чобітки, і все з таким заливчастим і бадьорим сміхом під чарчину самогону та нехитре частування печеним салом з тушкованою картоплею, квашеними огірками з грибами та капустою, пирогами різних видів, солодкими запеченими кашами та киселем, який так полюбився її малечі. Але найбільше сміху та веселощів було останнього весільного дня. «Циганили», збирали харчі для прощальної вечері, виряджалися компанії з обох весільних дворів – затятих місцевих «артистів», які перевдягалися в яскраві комедійні костюми, зроблені нашвидкуруч: скоморохи, стражники, матроси, відьми, – чого тільки не вигадували, аби повеселити молодих та всю весільну компанію. Весело, яскраво та неповторно щоразу. Аби ж то й життя молоді сім'ї таким склалося.

Стомлена Франциска вкладала малечу спати і, пригадуючи гуляння, щиро дивувалася. Буде тепер що розповісти родині в Австрії, буде чим і здивувати. Якби ще не оця незбагненна й невимовна туга. Наче ж і радості – безмір, а тривога не зникла, навпаки, зринала несподівано, у найбільш невідходящу мить, наче бралася нізвідки, і накривала хвилиною сум'яття та безпричинних страхів. З рук падали речі, забувалося щось нагальне, губилося те, що лежало на видноті. Захар помічав її розгубленість, бо саме в такі хвилини й заспокоював обіцянками скорої дороги, а вона й погоджувалась. Авжеж, поїдуть уже після іменин, привітають матір і поїдуть.

Іменини й справді одбули. Привітати прийшли найближчі, нікого зайвого чи чужого. Посиділи душевно, щиро, українська пісня лилась у нічне небо довгою щемливою рікою,

здавалось, аж до Бога, а вранці... Власне, усе було, як завжди, як десятки разів до того. Діти бавились. Іван грався із сестричками у дворі, малював на піску під тином, утікав від півня і роздивлявся небо вгорі, допитуючись:

– Мамо, а Бог там живе? І йому згори все-все видно?

Обідали тим, що лишилося після святкування, ніхто з дітей не скаржився на апетит. А от вечеряв синок гірше, посидів за столом для годиться, на піч задерся першим, нащось кутався, тягнув дідового кожуха й ховався під ним з головою. Уже коли дівчатка вляглися поряд, Франциска по черзі поцілувала дітей, затримавшись біля сина: надто гарячим він їй здався.

– Іванчику, нічого не болить?

– Ні... – кліпнув оченятами довірливо, ще й усміхнувся. – Спатки хочу...

Вони й лягли, правда, засинала неспокійно: щось муляло, гризло й тривожило, а що – пояснити не могла. Мучилася ледь не до півночі, а стомившись вкрай, забулася важким сном. Снилася матінка, котра блукала їхнім австрійським будинком. Нажахана, вона рвучко відчиняла одні двері, потім другі, оббігала порожні кімнати, вибігала, знову верталася та обмацувала кожен куток і закуток. І навіть уві сні Франциска чітко розуміла, кого вона шукає. Річ у тому, що з Іванком матусю поєднував якийсь незримий, незбагнений зв'язок. Так, мати любила всіх онуків палко й беззастережно, однак «відчувала» лише його. Це вона найпершою помітила, що їхній золотавий хлопчик вирізняється з-поміж однолітків. Бувало, кліпне віями, що, мов промінці, теплі-теплі, блакиттю очей в самісіньку душу зазирає, усміхнеться і питає або скаже щось таке, що мурахи шкірою, бо наче не дитина каже, а старець. У миті отих чудних дитячих одкровенень бабця підхоплювала малого на руки, ховалася з ним у тихий закуток, шукала хрестика на грудях і шепотіла молитви. От і зараз шепче, випростує руки поперед себе, наче рухається наосліп, і відчайдушно перебирає темряву пальцями:

– Іванку... Ванку...

Франциска схопилася від сну мокра, сорочка до тіла прилипла, наче душить, серце тьохкає, немов голкою прохромлене. Наснилось. Просто наснилось. Привиділось. Угорі, з темного ока печі, долинали глухе дитяче сопіння. Іван! Синочок. Почала виплутуватись із ковдри, розбуркала Захара. Чоловік спросоння не міг утямити, чого вона рветься на піч, а за мить найстрашніші страхи обступили хату.

– Хороший мій, у тебе щось болить? Де болить, ріднесенький?

Сполохані дівчатка хникали й відповзали далі, вовтузилися, мов кошенята, натомість Франциска відчувала лише долоньку сина – гарячу, аж вогняну.

– Я зараз його до нас спущу... Ось так.

– Господи, Захаре... Захаре, він же горить. Засвіти світло! Сонечко мое, наш золотенький хлопчику, прокинься... Чуеш?

– Синку, синочку...

Темрява спалахнула материнським зойком, а чужа, тріскуча мова в одну мить стала зрозумілою для всіх:

– Він не спить... Захаре, він не спить! Ти чуеш нас, синочку? Ну ж бо... подивися на мене. Розплющ очі.

Не судилось...

* * *

Коли Жанна вперше побачила доріжку до «їхнього» будинку, до ніг тулилися безпорадні й такі сиві-сиві хризантеми. Варто було ступити крок, як земля починала хрустіти, наче розбите скло. Може, через те не полишало відчуття, що вона ось-ось провалиться? Чи причиною були наглухо зачинені вікна? Навіть різьблені ставні не додавали затишку. До низенького й непоказного ганку – усього лиш дві сходинки – вела доріжка, присипана піском рік тому, а то й більше, бо встигла густо порости споришем. По обидва боки меланхолійно засинав старезний сад. Власне, він уже спав, хапалися за життя хіба що хризантеми.

– Мам, ти чого? – спитав син-підліток і наче висмикнув з невідомості. Він сьогодні незвично активний, в очах жива зацікавленість. Варя і собі підстрибує поряд і раз по раз нетерпляче смикає за руку.

– Мам, ну ходім швидше.

Жанна розгублено озирнулася назад, де біля похиленої хвіртки припаркувалася вантажівка. Не було жодного резону винаймати аж такий габаритний транспорт, але Максим наполіг. Тепер здивовано стояв над кількома картонними ящиками, куди, виявляється, цілком умістилось їхнє життя.

– Зараз підемо. Тато ключі візьме, – відповіла для годиться, адже самій собі було страшно зізнатися, що вона остерігається ступити перший крок у невідомість. Будинок їй не те щоб не подобався – ні, чимось навіть вабив (певно, присмаком чужих таємниць), проте й не пускав, бо вже не сподівався, що колись хтось прочинить похилену хвіртку.

– Мам, ну пішли. Ходім...

– Жанно, чого стоїте? Ану хутенько. За годину я маю бути в адміністрації.

Максим ухопив найбільшу коробку, і тепер здавалося, що доріжкою підтюпцем біжить картонний кубик у костюмі. Настирливо дзвонив мобільний.

– Халепа! Ану візьми ключ, ось у кишені. Алло, слухаю... Жанно відмикай. Так, це я Максим Васильович Коломієць... Куликівська ОТГ, усе вірно...

Жанна вийняла ключ із кишені чоловіка і якусь мить тримала на долоні, бо не вірила ані очам, ані відчуттям. Надто швидко все сталося: будинок знайшли задешево й одразу, не було варіантів, довгих роздумів чи вагань. В обідню перерву Максим заїхав до батьків, ніби між іншим, як то кажуть, поміж справ, поспіхом з'їв тарілку борщу і, задоволено всміхаючись, поклав перед нею договір купівлі. Так, заліз у борги, довелося оформити кредит, проте відтепер це їхня приватна власність. Що буде потім, поживуть – побачать.

– Повернемося в Київ – продамо.

Жанна добре пам'ятає, що саме складала одяг і вдесьте перекладала одні й ті самі випрасувані шкарпетки.

– А як же я? Я ж його навіть не бачила.

На що чоловік лишень розвів руками.

– Теж мені проблема. Зараз побачиш. Речі всі зібрала?

І ось кілька годин по тому вона стоїть на порозі будинку й перевіряє ключ у замку власного житла. Свого. Із самісінького дитинства мати тягала її за собою, перебиваючись ночівлею то в однієї подруги, то в іншої, – скільки себе пам'ятає, вони весь час шукали бодай тимчасового кутка, такого-сякого якогось прихистку. Після того були переповнені гуртожитки, де життя не стихало навіть уночі, потім – не менш гамірливі орендовані малосімейки з кімнатами, що швидше нагадували комірчини. Сім останніх років – квартира в спальному районі столиці, де жили, мов на краечку стільчика присівши: надто дорогі шпалери (хоч би діти не обмалювали), поліровані меблі (не пошкрябали б), зіпсований кран у ванній (обережно, щоб не зірвати), квитанції і рахунки, надчутливі сусіди, допитливі консьєржі, а ще кіт і собака, котрих так і не завели, хоч як благали діти. І ось, будь ласка. Дім...

– Мам, швидше.

– Мам, а може, я?

Клацання. Ще один оберт. Двері зойкають і хриплять, будинок безпорадно завмирає, засоромившись ран, тріщинок, зморщок і застарілого павутиння в кутках. Діти прошмигують усередину, мов в'юни, вихором пробігають кімнатами, тупочуть, сміються і перемовляються.

– Мам, гостьова!

– Тату, а тут дві спальні. Можна мені ось цю, де два вікна?

– Мам, мамо, а газова плита – як у музеї. Води що, немає?

– Варю, е. Глянь, он же кран. Тільки холодна.

– О, а це ванна кімната буде? Унітаз? Вау! У селі є унітаз!

– Сама ти село. Ми в Куликівці. Просто на самій окраїні. Тут до школи чесать і чесать.

– А нас тато возитиме. Татку, а тебе забиратимуть на роботу, правда?

Жанна слухала й не чула. Стояла розгублена й знічена, роззиралася довкруг. Здається, коридорчик або ж роздягальня. Невеличка кімнатка. Стіни пофарбовані звичайною олійною фарбою... колись фарбовані. Із часом вона вигоріла й нині мала колір жовтуватого-зеленого яблука. Жовтенькі фіранки на вікні, що дивиться на вулицю. Годинник цокає. Плетений килимок під ногами. Кілька гачків, на яких, вочевидь, давно не вішали одяг. Етажерка для взуття. Здається, що господарі вийшли до крамниці по хліб і не повернулися, навічно затримавшись у черзі. Цікаво, хто ж тут жив? Максим нарешті закінчив розмову, поспіхом опустив коробку на підлогу й обвів поглядом коридор.

– Ну, як тобі? Ти не переживай: тут хороша бабця жила, правильна. Я як перший раз зайшов, одразу принохався, щоб запаху не було отого старечого. А то як провоняється, всьо, пиши пропало. Ходім-ходім. Чого застигла? Діти цими дверима зайшли? То в коридор. А ми давай ось у ці. Вуаля! Ванна кімната. Це внук покійної затіяв, думав жити, та, видно, не зрослося. Бач, плиткою не встигли обкласти, але унітаз функціонує, ванна новенька, вода, правда, тільки холодна. Прийдеться на плиті відра гріти. Ходімо, тут з ванної одразу вихід на кухню. Толковий пацан, скажи, продумав!

Жанна кивала, не зважаючи на його слова, просто йшла будинком, озиралася, слухала, роздивлялася, чомусь довго не зважувалася торкнутися бодай чогось. Здавалося, господарі перебували десь поряд, натомість гості чомусь навіть дозволу не спитали, щоб увійти. Власне, таке відчуття виникало ще й через те, що майже всі меблі лишилися: простенька кухня на чотири тумбочки, місцями полущена, але охайна й чистенька,

широкий стіл, шість стільчиків, плетена серветка на радіоприймачі, картина із зображенням букетика конвалій, навіть посуд на полочках за склом. Такою ж укомплектованою виявилась і вітальня, бракувало хіба що телевізора, навіть старенький плед знайшовся на такому ж древньому дивані. Шафа вздовж стіни. Аж три вікна, невеличкі, проте три, завішені милими фіранками з дрібнесенькими квітками по всій тканині. Меншенька спальня з одним вікном, навпроти більша – з двома. У ній Жанна затрималася найдовше, роздивляючись вишукану люстру зі скельцями-сльозинками. Певно, свого часу вона була страшенним дефіцитом, адже імпортна. По центру кімнати розміщувалося широке двоспальне ліжко з граційним мереживом кованих сплетінь, навпроти стояли дерев'яна – дубова! – шафа і старовинне дзеркало в людський зріст. Увижалося, що в ньому ось-ось промайне силует охайної старенької, яка зупиниться і спантеличено спитає: «А ви що тут, дітки, робите?»

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=66368398&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

Крок за кроком (англ.). – Авт.

2

Сучасна назва села в Чернігівській області. Давніша – Горбів. У тексті вжито обидва варіанти залежно від часу описуваних подій. – Ред.

3

У Горбовому вживають назву Святий Маргаретен. Коли в село приїздила австрійська делегація, мешканцям пояснили, що «Санкт» перекладається як «Святий», тому саме цей варіант прижився. – Авт.